

Rondblik

Hoe onbevooroordeeld is de moderne bijbelwetenschap?

A. van der Sloot

Vorig jaar heb ik mij beziggehouden met het onderwerp ‘De eenheid van het Oude en Nieuwe Testament’. Binnen de classis Groningen heb ik daarover een aantal spreekbeurten gehouden in het kader van een cursus over de Bijbel, waaraan meerdere predikanten uit de classis Groningen deelnamen. In dit artikel wil ik laten zien wat de moderne bijbelwetenschap bezighoudt en welke zaken daarin een grote rol spelen. Omwille van de actualiteit neem ik mijn uitgangspunt in een artikel dat prof.dr. Eep Talstra, hoogleraar Oude Testament aan de Vrije Universiteit, als bijdrage leverde aan de zgn. Paas-discussie in het *ND* van 7 april 2009. Een bijdrage die bedoeld was als ondersteuning van dr. Paas.

De beoefening van de Bijbelwetenschap in onze ‘verlichte’ cultuur

Prof. Talstra schetst in zijn artikel allereerst wat er in de jaren tachtig en negentig aan de Vrije Universiteit heeft plaatsgevonden. Ietwat plastisch formulerend schrijft hij dat mede door de gereformeerde vrijage met de liberale theologie toen het theologische veld voor gelovigen zo ongeveer is kaalgeplukt. Gelukkig is er nu aan andere protestantse onderwijsinstellingen een opleving gaande. Maar, zo vraagt hij zich af, hoe zal het die instellingen vergaan als zij in de wetenschappelijke en culturele buitenlucht beginnen te wandelen, zullen zij dan wel in staat zijn de Bijbel in het midden van de theologie te houden? En hoe dan?

Het onderscheid tussen overgeleverde teksten en schriftkritiek

Het zijn belangrijke vragen die Talstra in zijn artikel stelt. Afgezien van zijn suggestie dat ‘onze’ Theologische Universiteit te Kampen nu pas theologie zou gaan beoefenen in de ruimte van onze culturele en wetenschappelijke wereld, zijn deze vragen ook voor ons zeker de moeite waard. Daarbij is door ons ook ter harte te nemen wat Talstra zegt over het verschil tussen het stellen van kritische vragen en ‘schriftkritiek’. Volgens Talstra is namelijk niet de ‘schriftkritiek’ oorzaak van een andere kijk op de bijbelse geschiedenis, maar roept het (historische) materiaal (d.i. het veld van onderzoek) kritische vragen over het (gangbare) bijbelse geschiedverhaal op. De moderne bijbelwetenschapper – ik citeer hem nu – ‘begint niet bij de kant van de vooronderstellingen, bij vragen als: “Begint wat wij geloven, bij God of begint alles bij ons zelf?” Nee, de Bijbelwetenschapper vertrekt niet van die kant, die van de competitie tussen God en mens. De Bijbelwetenschapper begint bij de teksten.’

Is het echt alleen een kwestie van overgeleverde teksten?

Gaat de moderne bijbelwetenschapper werkelijk alleen maar van de (historische) teksten uit, zonder zich door vooronderstellingen te laten leiden? Vanuit de kennis die ik bij die studie over ‘De eenheid van het Oude en Nieuwe Testament’ heb opgedaan, vraag ik mij af of je zo zonder meer kunt stellen wat Talstra hier zegt. Om die vraag wat concreter te maken wil ik wijzen op wat prof.dr. C.J. den Heijer te berde heeft gebracht in zijn boeken *Het boek der verandering* (VU, Amsterdam, 2006) en *Twee testamenten* (Meinema, Zoetermeer, 2007). Den Heijer geeft in deze boeken een schets van de actuele stand van zaken van de moderne bijbelwetenschap. Puntsgewijs vat ik in het kort samen wat hij heeft geschreven:

1. De Bijbel is voluit een mensenboek. En de opvatting dat de Bijbel van kافت tot kافت een eenheid is (Oude Testament als belofte van de Messias en Nieuwe Testament als vervulling ervan in Jezus), is een dogma.
2. Het is een dogmatische opvatting te beweren dat de Bijbel door de Heilige Geest is geïnspireerd. De moderne bijbelwetenschap voert de pretentie de Bijbel ondogmatisch te lezen.
3. Als mensenboek dient de Bijbel voorwerp te zijn van het (ondogmatische) historisch-kritische bijbelonderzoek. Dit onderzoek toont aan dat het Oude Testament als geheel geestesproduct is van de zogenaamde ‘Deuteronomist’, een onbekende redacteur.
4. Deze ‘Deuteronomist’ leefde ten tijde van de Babylonische ballingschap en schreef zijn eigen geschiedverhaal van Israël: schepping, wetgeving bij de Sinaï en dan de profeten.
5. De historisch-kritische bijbelwetenschap heeft ontdekt dat de volgorde precies andersom is: de profeten schreeften Mozes en de Thora! De profeten boden daarmee een nieuw perspectief aan het Joodse volk, dat in het moeras van de Babylonische ballingschap terechtgekomen was.
6. De historisch-kritische bijbelwetenschap is op zoek naar het eigene van het Oude Testament. In het Oude Testament blijkt nauwelijks of geen sprake te zijn van een voortdurende Messiasverwachting. Pas na de ondergang van het Hasmonëische koningshuis (na de Babylonische ballingschap) zou onder de Joden de verwachting zijn gegroeid naar de komst van een ‘Salomo’ die een heilsstaat op aarde zou stichten.
7. Ook het Nieuwe Testament is voorwerp van historisch-kritisch onderzoek. De bijbelwetenschap is op zoek naar de echte Jezus, die bevrijd is van de dogmatische Jezus. Wie bij de Joden (o.a. David Flusser) in de leer gaat, kan bij hen goed vernemen wie Jezus is: een Joodse man met Joodse verwachtingen, die leefde als een rechtvaardige, en die door zijn woorden en daden indruk maakte op zijn tijdgenoten. Wie meer zegt, zoals de kerk doet, en belijdt dat Jezus Gods Zoon is wiens komst in het Oude Testament was aangekondigd, doet afbreuk aan het eigene van zowel het Oude als het Nieuwe Testament.

De geloofsvooronderstelling eruit en de pretentie erin!

Uit deze samenvatting blijkt dat Den Heijer meer doet dan alleen tegen kritische vragen aanlopen die historische teksten opwerpen. Deze moderne bijbelwetenschapper blijkt ook vooronderstellingen te hebben die bepalend zijn voor zijn taxatie van de teksten, en die ten slotte de weg plaveien naar zijn duidelijk vrijzinnige stellingname. Uit bovenstaande schets van Den Heijer blijkt bovendien ook wat de grote vooronderstelling van de moderne bijbelwetenschap is: *Het is niet wetenschappelijk om te werken vanuit de geloofsvooronderstelling dat de Bijbel geïnspireerd is door de Heilige Geest. Daarentegen is het wel wetenschappelijk om te werken vanuit de evolutionistische vooronderstelling¹ van het bestaan van de zgn. Deuteronomist, die vanuit zijn theologische visie het (gangbare) bijbelse geschiedverhaal heeft geschreven als troostboek voor de Joden die in het moeras van de Babylonische ballingschap terecht waren gekomen.*

Vanuit deze vooronderstellingen redenerend komt Den Heijer tot zijn vrijzinnige opvattingen over de eenheid van de Bijbel (beter: zijn gedachte is dat de Bijbel geen eenheid maar een bibliotheek is) en over de Messias Jezus, die niet meer dan een vrome Jood zou zijn geweest.

Het Woord – dat zal men laten staan en niets daarbij bedenken

Nu gaat lang niet iedere moderne bijbelwetenschapper zover als Den Heijer! En zeker niet alle moderne bijbelwetenschappers nemen zijn vrijzinnige conclusies over Messias Jezus voor

hun rekening. Zo ook Talstra niet. Maar toch laat Talstra in het slot van zijn artikel in het *ND* weten dat hij het nog steeds² waarschijnlijk acht, dat *het schrijven dat God altijd al onze Schepper was, pas stamt uit de laatprophetische tijd* (dus uit de tijd van en na de ballingschap). Dit is wel heel opmerkelijk. Want hoe kan Talstra, die zégt dat de moderne bijbelwetenschap slechts uitgaat van *neutraal*-wetenschappelijke argumenten, deze evolutionistische gedachtegang die inherent is aan de vooronderstelling van de zgn. Deuteronomist, voor waar aanvaarden? Concreter geformuleerd: hoe komt het dat – ondanks dat de Bijbel duidelijk aangeeft dat de profeet Jesaja al over God spreekt als onze Schepper (bijv. Jes. 17:7, NBV: *Op die dag zal ieder de blik op zijn maker [Petrus Canisiusvertaling: Schepper] richten, naar de Heilige van Israël de ogen opslaan*; terwijl Jesaja aansluitend in vers 10a wijst op de aloude nauwe band tussen Israël en God hun Maker: *Want je bent de God van je redding vergeten, de rots waarop je steunde veronachtzaamd*) – Talstra toch hardop denkend in zijn artikel de mogelijkheid oppert dat deze gedachte waarschijnlijk niet afkomstig is van de *vroege* profeet Jesaja (‘vroege’ omdat Jesaja leefde voor de ballingschap), maar volgens hem dateert uit de periode enkele eeuwen later, dus na de ballingschap? En dezelfde vraag is Talstra vervolgens ook te stellen ten aanzien van David (Ps. 8, vgl. Heb. 2) en Mozes (Ps. 90). En Noach (Gen. 6:7; vgl. Mat. 24:39; 1 Petr. 2:5) en Adam en Eva (Gen. 1 - 5:1, vgl. Mat. 19:5-6). Moeten we ook al hun spreken over God als onze Schepper gedateerd zien uit de tijd van en na de Babylonische ballingschap?

Het verborgen dogma: het bestaan van de Deuteronomist

Ik zou eenvoudig de vraag kunnen stellen: waarom houdt Talstra zich niet gewoon aan wat er in de heilige Schriften geschreven staat? Ja, komt in de gedachte waaraan hij schijnbaar achteloos aan het slot van zijn artikel zegt vast te houden, namelijk dat de ‘vroege’ Jesaja volgens hem niet over God als onze Schepper heeft geschreven, niet levensgroot het probleem van de moderne bijbelwetenschap voor de dag? Dat namelijk daar niet de heilige Schrift zelf zoals de Schrift zichzelf aandient, de dienst uitmaakt, maar dat wat in een brede kring van bijbelwetenschappers over de Bijbel wordt voorondersteld, te weten: *het bestaan van de zogenaamde Deuteronomist (inclusief alle evolutionistische aspecten die daarbij horen!) die het Oude Testament in en na de ballingschap vanuit zijn theologische visie zou hebben geredigeerd?*

Vooronderstellingen: niet ontkennen, maar erkennen!

Bovendien, de schets die Den Heijer geeft van de moderne bijbelwetenschap, laat toch ook wel duidelijk zien dat *de* moderne bijbelwetenschapper echt niet zo *neutraal*-wetenschappelijk bezig is als Talstra in zijn artikel beweert. Zou Talstra niet eerst eens moeten toegeven, dat ook bijbelwetenschappers, zoals alle wetenschappers geldt, zich niet alleen laten leiden door hun kritische vragen die het veld van onderzoek bij hen oproept, maar ook door hun schriftkritische dan wel schriftgelovige vooronderstellingen? Waarom is dat in de brede kring van de moderne bijbelwetenschap niet eten-en-drinken? Want hoe is het anders te verklaren dat Den Heijer (toch waarlijk niet de eerste de beste!) in zijn schets die hij in zijn boeken biedt van de moderne bijbelwetenschap, het werken vanuit de geloofsvooronderstelling (‘de inspiratie van de Bijbel’) ‘dogmatisch bevooroordeeld’ noemt, maar het werken vanuit de evolutionistische vooronderstelling (‘het bestaan van de zgn. Deuteronomist’) als ‘ondogmatisch bezig zijn’ aanprijst! Is men zo weinig kritisch dat men niet opmerkt dat hier door Den Heijer met twee maten wordt gemeten?

Gereformeerde bijbelwetenschap: tussen aanpassing en isolement

Tegelijk, en dat wil ik per se niet ongenoemd laten, laat de schets van Den Heijer dan ook wel zien de grote moeite waarin schriftgelovige bijbelwetenschappers heden ten dage in ons land verkeren. Je hoeft heus niet veel fantasie te hebben om uit Den Heijers verhaal op te maken dat, als je in de wereld van de moderne bijbelwetenschap met een beroep op Johannes 5:39 en 2 Timoteüs 3:16 zegt: ‘De Bijbel is van koft tot koft de Openbaring van God. Daarin komt de Here Jezus Christus, de ene Middelaar tussen God en mensen, naar ons toe, in en door Wie God omgang met ons zoekt’, dat je dan al heel snel door je vakgenoten als ‘dogmatisch bevooroordeeld’ wordt bestempeld en ‘afgeserveerd’. Hoe moet je in een dergelijk ‘vooringenomen’ klimaat als schriftgelovige bijbelwetenschapper te werk gaan? Het vraagt van hen ongetwijfeld de nodige moed en wijsheid. Voordat je het weet, laat je als schriftgelovige bijbelwetenschapper immers ook het primaat van Gods Woord los en geef je voet aan het evolutionistische gedachtegoed om toch maar bij je vakgenoten wetenschappelijke erkenning te vinden. Niet alleen is dit voor de schriftgelovige wetenschapper zelf een groot verlies, maar ook voor de bijbelwetenschap. Het betekent uiteindelijk een rem op de voortgang van deze wetenschap, als er vanwege een evolutionistische vooringenomenheid voor het nieuwsgierig-kritisch vragenstellen vanuit een schriftgelovig interpretatiekader langer geen mogelijkheid is.

Onze voorbede

Daarom wil ik dit artikel ook afsluiten met een oproep om te bidden voor alle bijbelwetenschappers aan de wetenschapsinstellingen in ons land, en dus ook voor de medewerkers van onze Theologische Universiteit in Kampen, die de Bijbel niet als woord van mensen maar – wat het ook werkelijk is – als Woord van God aannemen (vgl. 1 Tess. 2:13): laten wij hen gedenken in onze gebeden en onze hemelse Vader vragen of zij zijn onmisbare steun en de verlichting van de Heilige Geest mogen ontvangen, die zij in hun belangrijke werk nodig hebben.

Noten:

¹ Ik noem het een evolutionistische vooronderstelling, omdat de idee van het bestaan van de zgn. Deuteronomist sterke evolutionistische trekken kent, zoals de door Den Heijer genoemde groeiende ontwikkeling van de Messiasvoorstelling onder Israël: van Adam tot de Babylonische ballingschap zou er geen Messiasverwachting zijn geweest. De verwachting van de Messias zou pas dateren vanaf de Babylonische ballingschap. Ook zou in dit verband gewezen kunnen worden op de evolutionistische gedachte van de groeiende Godsontwikkeling onder Israël, waar Talstra in het genoemde *ND*-artikel op wijst: het schrijven dat God altijd al onze Schepper was, zou pas dateren van en na de Babylonische ballingschap (= de laatprofetische tijd).

² Dit ondanks wat dr. Stefan Paas betoogd heeft in zijn dissertatie.